

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
Кафедра української мови

«До захисту допускаю»

завідувач кафедри української мови,

доктор філологічних наук, професор

_____ Віра КОТОВИЧ

«_____» _____ 2025 р.

**Сакральна лексика в творчості Лесі Українки та можливості її
вивчення в позакласній роботі (на матеріалі поеми „На полі
крові”)**

Освітня програма: Середня освіта (Українська мова і література,
мова і література (англійська))

Спеціальність: 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)»

Предметна спеціальність: 014.01 «Середня освіта» (Українська мова і
література)

Додаткова предметна спеціальність: 014.02 «Середня освіта» (Мова та
зарубіжна література (англійська))

Магістерська робота

на здобуття кваліфікації: Магістр середньої освіти.

Вчитель української мови і літератури,
англійської мови та зарубіжної літератури.

Автор роботи – Ярина ЖАГАЛЯК_____

підпис

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Степан СЕНЬКІВ_____

підпис

Дрогобич, 2025

Захист магістерської роботи

Сакральна лексика в творчості Лесі Українки та можливості її вивчення в позакласній роботі (на матеріалі поеми „На полі крові”)
(тема роботи)

Оцінка за стобальною шкалою: _____

Оцінка за національною чотирибальною шкалою:

Коротка мотивація захисту:

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

_____ Голова ЕК _____ ім'я, прізвище
дата підпис

Секретар ЕК _____
підпис ім'я, прізвище

Анотація

Жагалак Ярина Михайлівна. Сакральна лексика в творчості Лесі Українки та можливості її вивчення в позакласній роботі (на матеріалі поеми „На полі крові”). Дрогобич, 2025. 60 с.

У кваліфікаційній роботі розглянуто погляди вчених на поняття саральний, сакральна лексика, церковно-обрядова лексика, релігійний стиль, проаналізовано стан вивчення конфесійного стилю української мови та основні лексико-семантичні класифікації сакральної лексики, досліджено семантичні різновиди сакральної лексики української мови на позначення божих осіб, церковних свят і постів, церковних споруд та предметів вжитку, церковних відправ та інших сакральних дій, їх семантико-граматичну природу та особливості граматичної структури, а також зміст і принципи позакласної роботи та особливості вивчення сакральної лексики у гуртковій роботі.

Ключові слова: сакральна лексика, конфесійний стиль, класифікації та лексико-семантичні різновиди сакральної лексики, позакласна робота.

Annotation

Zhalyak Yaryna Mykhailivna. Sacred vocabulary in Lesya Ukrainka's works and opportunities for studying it in extracurricular activities (based on the poem “On the Field of Blood”). Drohobych, 2025. 60p.

The thesis examines scholars' views on the concepts of sacred, sacred vocabulary, ecclesiastical vocabulary, religious style, analyzes the state of research on the confessional style of the Ukrainian language and the main lexical-semantic classifications of sacred vocabulary, examines the semantic varieties of sacred vocabulary in the Ukrainian language for denoting divine persons, church holidays and fasts, church buildings and utensils, church services and other sacred acts, their semantic and grammatical nature and features of grammatical structure, as well as the content and principles of extracurricular work and the features of studying sacred vocabulary in club work.

Keywords: sacred vocabulary, confessional style, classifications and lexical-semantic varieties of sacred vocabulary, extracurricular activities.

Зміст

Вступ.....	5
1. Теоретичні основи дослідження сакральної лексики української мови.....	8
1.1. Особливості становлення сакрального стилю української мови.....	8
1.2. Сакральна лексика української мови як об'єкт наукового дослідження..	15
1.3. Зміст та основні принципи позакласної роботи в школі.....	26
2. Семантичні різновиди сакральної лексики української мови у поемі Лесі Українки „На полі крові”	34
2.1. Назви Божих осіб	34
2.2. Назви духовних та світських осіб.....	36
2.3. Назви церковних споруд та предметів вжитку.....	39
2.4. Назви церковних свят, постів, відправ та інших сакральних дій.....	42
2.5. Особливості вивчення сакральної лексики у гуртковій роботі.....	43
Висновки.....	47
Список використаної літератури.....	50

Вступ

Актуальність дослідження. Феноменом планети Земля вважають релігію та духовний світ людини. Дотримання Божих заповідей та моральних християнських цінностей, віра в Бога, читання церковних книг, точність у виконанні обрядових дійств – усе це є основою духовного життя кожного українця та українського народу загалом. Тому релігійна (конфесійна) лексика є однією із важливих складових мовного простору українців. Для сакральної лексики характерна наявність національно-культурної складової у значенні таких мовних одиниць, лексико-семантичне наповнення та певна частота щодо вживання.

Через соціальні зміни у нашій державі, серед яких розбудова демократії в Україні, здобуття незалежності та забезпечення прав і свобод, зокрема і свободи віросповідання, підвищенням інтересом на сьогодні характеризується вивчення в українському мовознавстві сакральної термінології. Мову у гармонійному поєднанні із релігією вважають важливою формою свідомості людини. Тому для сучасного мовознавства актуальними і надалі є питання становлення релігійної термінології, а також особливості функціонування конфесійної лексики української мови.

У працях І. Огієнка [64] закладено початки наукового вивчення сакральної лексики. В останні десятиліття розглядаються загальні теоретичні питання сакральної термінології у працях А. А. Д'якова [36], Т. Р. Кияка [36], Т. І. Панько [81]. Предметом досліджень були і особливості сакральної лексики у працях і дослідженнях І. Бочарової [10], С. Бібли [7], Ю. Вестель [14], І. Ю. Браїлко [11-13], П. Мацьківа [59-62], А. Ковтуна [47], В. Німчука [74-77], Н. Піддубної [82], Н. Пуряєвої [86-87], М. Скаба [92] та Л. Шевченко [104].

Проте традиція опрацювання та публікації в лексикографічних працях та деякий поступ у спробі ґрунтовного вивчення релігійної лексики української мови не дає необхідних відповідей на проблемні питання. Недостатньо вивченими залишаються питання сутності поняття „сакральна лексика”, конфесійної термінології, класифікації конфесійних одиниць та періодизації розвитку релігійного стилю. Для цього необхідно описати одиниці релігійної лексики, з’ясувати особливості функціонування сакральної лексики у тестах майстрів художнього слова, а також виробити систему фіксації у сучасних лексикографічних працях лексем сакральної лексики.

Мета кваліфікаційної роботи – проаналізувати конфесійну лексику української мови у драматичній поемі Лесі Українки „На полі крові”.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати особливості становлення конфесійного стилю української мови;
- 2) з’ясувати основні ознаки та сутність поняття „сакральна лексика”;
- 3) охарактеризувати особливості функціонування сакральних одиниць у поемі Лесі Українки „На полі крові”;
- 4) виявити лексико-семантичні різновиди релігійної лексики поеми Лесі Українки „На полі крові”;
- 5) з’ясувати особливості вивчення сакральної лексики у позакласній роботі.

Об’єктом дослідження є драматична поема Лесі Українки „На полі крові”

Предмет дослідження – релігійна лексика поеми Лесі Українки „На полі крові”.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений його завданнями та фактичним матеріалом. У дослідженні використано порівняльно-історичний, описовий та статистичний методи.

Наукова новизна. У роботі вперше розглянуто особливості функціонування сакральної лексики та лексико-семантичні різновиди драматичної поеми Лесі Українки „На полі крові”.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали кваліфікаційної роботи можна використати у позакласній роботі та на заняттях з української мови й літератури у середній загальноосвітній школі.

Структура наукової роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, двох розділів (теоретичної і практичної частин), висновків та списку літератури.

У першому розділі розглянуто погляди вчених на поняття конфесійний, саральний та релігійний, церковно-обрядова лексика, сакральна (конфесійна) лексика, конфесійний стиль, а також проаналізовано основні лексико-семантичні класифікації сакральної лексики, стан вивчення конфесійного стилю в українській мові та зміст і основні принципи позакласної роботи.

У другому розділі досліджено семантичні різновиди релігійної лексики української мови на позначення церковних відправ та інших сакральних дій, церковних свят і постів, божих осіб, церковних споруд та предметів вжитку, особливості їх граматичної структури та семантико-граматичну природу, а також особливості вивчення сакральної лексики у гуртковій роботі.

Загальний обсяг роботи – 60 сторінок.

1. Теоретичні основи дослідження сакральної лексики української мови

1.1. Особливості становлення сакрального стилю української мови

Характерними рисами церковнослов'янської мови, яка функціонувала ще у XII – XIII століттях й за якою закріпився статус богослужбової (сакральної), є архаїчність, стандартність та урочистість. Перші спроби введення української мови у релігійне життя з'являються ще у другій половині XIX століття всупереч зрусіфікованій політиці тогочасної Київської митрополії та синоду. Проблеми становлення конфесійного стилю актуальні серед свідомої української громадськості та вчених того часу. У перекладі П. Куліша й І. Пулюя у 1871 році вийшло перше друковане Євангеліє. У 1903 році опублікований переклад Біблії українською мовою. У 1919 році автокефальна православна церква вперше відправила Службу Божу українською мовою, підтримуючи тенденцію щодо використання мовних ресурсів української мови

Право читати українською мовою Євангеліє та Служби Божі закріпив указом від 24 вересня 1919 року міністр Української Народної Республіки митрополит Іларіон.

Проте конфесійний стиль у 30-90-их роках XX століття з української мови був вилучений, хоча вчені діаспори продовжують його вивчати. Так, об'єктом дослідження П. Коваліва [46] став історичний аспект сакральної лексики. У своїй праці дослідник розглянув характерні як стилістичні ознаки сакральних текстів, так і особливості використання стилістичних засобів конфесійного стилю.

Серед діаспорних вчених українську сакральну термінологію досліджував О. Горбач [20]. У своїй праці мовознавець запропонував класифікацію релігійних термінів та розглянув питання становлення української сакральної термінологічної системи.

Стаття „Українська мова у конфесійному письменстві XV століття (на матеріалі „Четї” 1489 року)” у праці „Жанри і стилі в історії української літературної мови” К. Симонової [91] поновлює в Україні в кінці 90-х років XX століття вивчення особливостей конфесійного стилю. У цій статті дослідниця на матеріалі „Четї” 1489 року виокремлює основні риси стилістичного синтаксису тогочасної української мови.

В релігійній царині життя функціонування української мови розглядає в журналі „Людина і світ” серією статей „Українська мова – священна мова” український мовознавець В. В. Німчук [74-77]. Вчений вперше використовує релігійні терміни „сакральний стиль” та „сакральна мова”, аналізує переклади біблійних текстів та виокремлює періоди розвитку конфесійного стилю. Особливості давньоруського спадку в українській лексиці на позначення явищ навколишнього середовища, серед яких назви, що пов’язані з людиною як частиною живої природи, живою і неживою природою, просторовими й часовими поняттями розглянув у монографії „Давньоруська спадщина в лексиці української мови” В. В. Німчук [74].

Темами Всеукраїнських наукових конференцій у Львові і Києві (1998 р., 2000 р.) стають особливості функціонування сакрального стилю, проблеми його розвитку, взаємодія з іншими стилями української мови, зокрема художнім та публіцистичним. У розвиток сакральної термінології й сакрального стилю значний внесок зробили дослідження П. Мацьківа [59-62], М. Скаба [92-95], Н. Пуряєвої [86-87], С. Бібли [7], Л. Шевченко [104], Ю. Браїлко [11-13], Н. Піддубної [82], І. Бочарової [10], Т. Новікової [78], А. Ковтуна [47], Ю. Вестель [14] та інших.

У дослідженнях Н. Пуряєвої [86-87] розглянуто питання формування української церковно-обрядової термінології, а дисертація С. Бібли [7] висвітлює проблеми джерел, складу та шляхів формування сакральної термінології.

Проблему термінів сакрального стилю намагаються розв'язати термінологічні словники, що видані на початку ХХІ століття, серед яких словник-довідник з релігієзнавства В. Шевченко [104] та церковно-обрядової лексики Н. Пуряєвої [87].

Проте, в українському мовознавстві, незважаючи на досягнення у вивченні конфесійного стилю, залишаються невирішеними такі проблеми, як: відмінності у формулюванні дефініції поняття, його основних ознак, відмінності у трактуванні основних понять конфесійного стилю та виділення різних значеннєвих груп конфесійного стилю.

Для цього, передусім, необхідно з'ясувати семантику поняття „сакральний”. У „Словнику іншомовних слів” подано такі визначення поняття цього слова, як такий: 1) „який стосується обрядового культу; обрядовий, ритуальний; 2) який став звичним, узвичаєним; традиційний; 3) який має сумнівну або погану славу; горезвісний” [6, 482]. У словнику-довіднику В. Шевченко [105] подане інше визначення поняття, де сакральним можуть бути 1) „надприродні істоти, які є об'єктом поклоніння в певному релігійному культі; 2) релігійні цінності – віросповідання, віровчення, таїнства, церква; 3) сукупність предметів, які входять в систему релігійного культу” [105, 313].

Як бачимо, проблемними для позначення сакральної лексики у мовознавстві є питання єдиної релігійної термінології. У сучасних наукових дослідженнях використовуються такі поняття, як: „богослужбовообрядова лексика” (Ю. Осінчук [79]), „релігійно маркована лексика” (С. Деравчук (Лук'янчук) [30]), „богословська лексика” (І. Павлова [80], С. Яремчук [107]), „українська церковно-релігійна термінологія” (І. Ворона [18]), „релігійно-християнська лексика” (Л. Шевченко [104]), „релігійна термінологія” (О. Тодор [101]), „сакральна лексика” (Н. Піддубна [82]), „сакральна термінологія” (Т. Панько, Г. Мацюк, І. Кочан [81]) тощо. Це різноманіття

поданих термінів відображає окремі неієрархічні аспекти та не визначає їх як синоніми.

У широкому значенні поняття „сакральний” Л. Шевченко аналізує як „внутрішній, священний, святий, потаємний, духовний, особистий світ людини, групи людей, суспільства, в якому найголовнішим є спілкування з Богом” [104, 56]. Вчена вважає, що складовою сакральної лексики є релігійна, а відповідно поняття релігійний є віжчим від поняття сакральний. У лінгвістичній літературі вважають ці поняття синонімічними. Тому такі терміни, як богословський стиль, релігійний стиль, конфесійний стиль та сакральний стиль вважаємо тотожними. Відповідно, сакральними термінами вважають „назви релігійних уявлень, понять і категорій, а також назви дій, процесів, об’єктів, символів і суб’єктів релігійної практики” [104, 72].

В українському мовознавстві вчені залежно від предмета дослідження виокремлюють відмінні лексико-семантичні групи сакральної лексики. Два різновиди конфесійної (сакральної) лексики виокремлює у своєму дослідженні А. Ковтун [47]. До першої групи дослідниця зараховує загально релігійні терміни, а до складу другої належать церковнослов’янські терміни. Конфесійна лексика за класифікацією Ю Браїлко [11-13] поділяється також на дві групи: а) із денотативно-сигніфікативним релігійним значенням; і б) набутим у процесі розвитку слова релігійною конотацією. До першого різновиду дослідниця зараховує такі лексико-семантичні групи, як іменують культові споруди, релігійні свята, церковні відправи, духовні чини, релігійні книги, предмети релігійного використання, релігійні сутності та демонічні істоти. До другого різновиду конфесійної лексики належить переважно церковнослов’янська лексика. Конфесійну лексику класифікує на певні групи П. Дудик [35]. У дослідженні вчений виокремлює основоположні найменування конфесійної лексики, а також назви, що іменують служителів релігії, постів, таїнств, релігійних реалій. Л. Шевченко [104] також подає класифікацію конфесійної лексики і виокремлює дві групи сакральної

лексики, які: 1) називають Бога і явища потойбічного світу; та 2) називають стосунки людини з Богом). Ширшу, хоч і не повну класифікацію подає у дослідженні Л. Струганець [98]. Вона виокремлює такі лексико-семантичні групи сакральної лексики, яка називає духовних діячів, богослужбові споруди, богослужбові обряди, вбрання духових осіб, різновиди церковного співу та предмети християнського обряду.

На семантичній складовій конфесійної лексики, яка відрізняється від двох попередніх класифікацій, що спрямовані в бік християнської релігії, зосереджує увагу М. Навальна [72]. Класифікація вченої складається з десяти лексико-семантичних груп, серед яких виділяють загально релігійну лексику, лексику для позначення Бога, назви релігійних та біблійних постатей, релігій, церков, релігійних обрядів, церковно-календарних подій, церковних споруд, релігійних практик, назви богослужбових реалій та загальні релігійно-культурні поняття.

У статті подібну за обсягом пропонує класифікацію сакральної (конфесійної) лексики З. Мацюк [58]. Виокремлюючи для вивчення української мови іноземцями лексичний мінімум, дослідниця виділяє основні такі лексико-семантичні типи релігійних понять, як: назви Божих осіб, церковних відправ чи сакральних дій, основних молитов, головних церковних книг, церковних споруд та їх частин, основних предметів церковного вжитку та сакральні вітання.

Порівнюючи конфесійну лексику словника Б. Грінченка з французькими лексикографічними працями, В. Пітин [83] у дослідженні виокремлює такі лексико-семантичні різновиди сакральної лексики, як: назви найвищих сакральних понять, назви духовних, світських та осіб християнського обряду, лексеми, що позначають Божий храм та його частини, назви церковних свят, церковних служб, назви богослужбових книг та номени дохристиянських вірувань.

С. Яремчук [107] у статті „Вивчення сакральної та богословської термінології на заняттях з української мови як іноземної” запропонував найповніший поділ сакральної лексики на лексико-семантичні типи (16 груп). Вчений усі конфесійні терміни поділяє на такі групи, як назви світоглядних понять, релігій, позачасопростірних цінностей, нематеріальних осіб, найменування релігійних діячів, осіб за певною ознакою, назви священних книг, типів святості, надприродних явищ, назви Таїнств, культових споруд, свят, релігійного персоналу, назви релігійних відправ, молитов та пісень, а також предметів релігійної практики.

У сучасному мовознавстві відповідно відрізняються й відомі періодизації сакрального стилю. Так, В. Німчук [74] у праці „Давньоруська спадщина в лексиці української мови” вперше виокремив такі періоди розвитку конфесійного стилю, як: 1) початок XVIII століття (20-і роки) та 2) 1919 – початок XX століття (30-і роки). У іншій статті „Особливості конфесійного стилю української мови” Приходна Н. С. [84] також виокремлює два періоди розвитку сакрального стилю. Дослідниця підкреслює, що „в історії конфесійного стилю української мови можна умовно виділити два періоди – обидва на зламі століть: 1) 60 р.р. XIX ст. – 30 р. р. XX ст.; 2) друга половина XX ст. і до сьогодні” [84, 37]. На сьогодні найдетальніша періодизація сакрального стилю української мови подана у дослідженні І. Павлова [80]. Вчений виокремлює такі часові рамки сакрального (конфесійного) стилю: 1. „Конфесійний стиль початкового етапу (IX – XII) (давньокиївська доба), 2. Конфесійний стиль XIV – до кінця XVII ст. (доба Реформації), 3. Конфесійний стиль кінця XVII – першої половини XIX ст. (доба масової русифікації), 4. Конфесійний стиль другої половини XIX – 20-их років XX ст. (доба чергування періодів національного піднесення із суворими заборонами всього українського), 5. Конфесійний стиль 30-80-их років XX ст. (доба застою, діаспорний етап), 6. Конфесійний стиль 90-их років XX ст. (доба нового відродження)” [80, 19].

Як бачимо, у сучасному мовознавстві актуальними є дослідження особливостей функціонування сакрального стилю української мови, зокрема дослідники зосереджують увагу на вивченні лексико-семантичних класифікацій та періодизацій сакрального стилю, з'ясуванні основних понять сакрального стилю, виокремлюючи в такий спосіб церковно-обрядову термінологію конфесійного (сакрального) стилю української мови.

1.2. Сакральна лексика української мови як об'єкт наукового дослідження

З періодом кінця XX – початку XXI століть пов'язані початки активного розвитку й становлення конфесійного стилю сучасної української літературної мови. З проблем сакрального стилю для сучасних лінгвістичних досліджень основою були праці діаспорних вчених.

Так, І. Огієнко [64] досліджував походження конфесійної лексики. Джерела походження релігійної лексики проаналізував П. Ковалів [46], а церковно-музичну термінологію – О. Горбач [20]. Так, у своїх дослідженнях О. Горбач виділяє характерні стилістичні ознаки мови перших україномовних перекладів Біблії, до яких зараховує кобзарсько-думові та синонімічно-парні присудки та народно-пісенні епітети. Дослідження діаспори допомогли становленню сакрального стилю в наш час.

Становлення сакрального стилю в незалежній Україні розпочалось у 1992-1993 роках циклом статей В. Німчука [75-77] „Українська мова – священна мова”. У статтях вченого проаналізовано особливості функціонування конфесійного стилю української мови, починаючи з церковнослов'янської і до сьогодення. У дослідженні окремо розглянуто особливості писемної форми перекладів текстів Біблії.

У дослідженнях Н. Дзюбишиної-Мельник [31] об'єктом аналізу стали особливості функціонування конфесійного стилю. Вчена виділяє основні ознаки сакрального стилю, які збереглися з часів функціонування церковнослов'янської мови, яку авторка називає культовою, сакральною та апостольською, а також виокремлює такі дві тенденції у розвитку сакрального стилю, як: 1) опертя на церковнослов'янські ресурси та 2) опертя на власне українські мовні ресурси. Друга тенденція на думку дослідниці стимулює не тільки розвиток сакрального стилю, але й сучасну українську

літературну мову загалом. Об'єктом її дослідження стали також україномовні переклади текстів Біблії.

Етимологію сакральних термінів розглянуто із частині колективної праці „Українське термінознавство” (автори: Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк [81]). Вчені зазначають, що конфесійна термінологія збагачувалася не тільки завдяки грецьким, а латинським та польським запозиченням, де остання була одним із посередників.

Сакральні символи в одному із розділів монографії „Символи української мови” також аналізує В. Кононенко [49]. Фіксує найменування на позначення релігійних назв разом із антропонімічними, міфологічними, історичними та географічними найменуваннями, що пов'язані з світосприйняттям українського народу словник-довідник „Знаки української етнокультури” В. Жайворонка [38].

Першими темами наукового вивчення конфесійного стилю наприкінці ХХ століття були дослідження У. Добосевич [32] про мову і стиль учительських Євангелій кінця ХVI початку ХVII століття та С. Бібли [7] про структуру й шляхи утворення української церковної термінології, зокрема найменування церковних чинів та посад.

Вперше розглянуто питання правопису конфесійного стилю, проблеми перекладу релігійної літератури та уніфікації релігійної термінології, що було справжнім проривом у розвитку конфесійного стилю української мови, на всеукраїнській науковій конференції у Львові (1998 р.), організатором якої став Інститут богословської термінології та перекладів при Львівській Богословській Академії.

Темами іншої наукової наукової конференції „Християнство й українська мова”, яка відбулася в Києві (2000 р.) стали питання методології перекладу українською мовою текстів Біблії та інших літургійних книг,

функціонування як церковнослов'янської, так української мов в українських храмах та проблеми становлення релігійної термінології і лексикографії. Конференція „Біблія і культура”, що відбулася у Чернівцях (2000 р.), стала вагомим внеском в розвиток конфесійного стилю української мови. Мовознавчі та літературознавчі матеріали цієї конференції друкувалися в однойменних фахових збірниках.

Сакральна лексика та конфесійний стиль на початку XXI століття знову привертають увагу сучасних дослідників. У працях і наукових розвідках Н. Бабич [4], Т. Коць [51], В. Задорожного [41] та І. Павлової [80] об'єктом дослідження стали характерні мовні засоби конфесійного стилю, його стильові ознаки та історія його становлення. Так, об'єктом дослідження Н. Бабич [4] були особливості сакрального стилю в контексті стилістики, питання терміновживання і термінотворення конфесійного стилю та особливості стилістичної організації фрази у текстах богословського стилю. Вчена зазначає, що при можливій заміні церковнослов'янзмів на власне українські відповідники у текстах сакрального стилю „церковнослов'янський (а отже і грецький) елемент повинен бути збережений в українському тексті у тих випадках, де він служить єдиним засобом творення піднесеного колориту або стилізації оповіді” [4, 164]. Особливості сакрального стилю в українському мовознавстві другої половини XX століття та основні засади сакрального стилетворення української мови (кінець XIX початок XX ст.) досліджує Т. Коць [51]. Питання адаптації церковнослов'янзмів, тобто окремих іменників на позначення абстрактних понять, розглядав В. Задорожний [41]. Вчений стверджував, що будь-який стиль української мови характеризується, передусім, специфічною лексикою, а не його стильовими формами. Виділила періоди розвитку і становлення конфесійного стилю, аналізуючи лексику конфесійного стилю, І. Павлова [80]. Вчена у дослідженні „Слово як семантико-функціональна одиниця в структурі української проповіді” класифікує богословські терміни, розглядає

їх семантико-функціональні особливості, характеризує семантико-функціональну природу культової символіки, з'ясовує зв'язки слова в структурі проповіді, а також встановлює відмінності світської та культової символіки.

У наукових дослідженнях сакральну лексику розглядають такі вчені, як С. Лук'янчук (Деравчук) [30, 57], І. Бочарова [10], Н. Піддубна [82], Н. Наконечна [73] та Н. Пуряєва [86-87]. Так, темою дисертаційного дослідження С. Лук'янчук (Деравчук) [57] були епітети у конфесійному стилі української мови, зокрема їх особливості семантичної структури, які є домінантними в конфесійному стилі, та їх функціонально-семантичний статус в українській мові. І. Бочарова [10] у дослідженні розглядає семантичні і граматичні особливості найменувань релігійних свят в українській мові. Вчена з'ясовує морфолого-синтаксичну специфіку геортонімів, здійснює їх лексико-семантичний аналіз, а також розглядає семантико-синтаксичні характеристики назв релігійних свят. Об'єктом дослідження Н. Піддубної [82] стали найменування на позначення назв нехристиянських та християнських релігійних споруд і їх особливості розвитку та становлення в українській мові. Акцентує увагу на синонімії в богословській термінології та загальних характеристиках української богословської термінології Г. Наконечна [73]. Особливості формування української церковно-обрядової термінології, яка називає богослужбові предмети, варіантність у сучасній церковно-обрядовій термінології, найменування на позначення богослужбових книг та українську церковно-обрядову термінологію загалом досліджувала у своїх працях Н. Пуряєва [87]. Одним із добротних завершень дослідниці є підготовлений і виданий авторкою словник церковно-обрядової термінології.

Релігійні тексти у своїх працях досліджували такі вчені, як Т. Мороз [68], М. Лесюк [56], Г. Тимошик [100] та Мар'ян Скаб [92]. Так, Т. Мороз

[68] розглядала синтаксичну варіантність (друга половина XIX – початок XX століття) та лексику перекладів Святого письма. Мову Псалтиря в перекладі І. Пулюя та тексти українських перекладів Книги псалмів проаналізував М. Лесюк [56]. Г. Тимошик [160] досліджувала типологію порівнянь в текстах Святого Письма, а М. Скаб [92] розглядав особливості функціонування лексеми *душа* в українському фольклорі.

У дослідженнях Н. Сологуб [97] та Ю. Браїлко [11] проаналізовано особливості взаємодії конфесійного стилю із художнім стилем. Біблійні образи у художній творчості І. Багряного розглянула у статті Н. Сологуб [97]. Питання функціонування лексем *Бог* і *бог* в сучасній українській мові, взаємодію художнього і конфесійного стилів на рівні лексичних okazіоналізмів, які утворені від релігійних лексем, сакральну лексику у творчості поетів 60-80 років XX століття розглядає у дисертаційному дослідженні Ю. Браїлко [11].

Список вчених-дослідників конфесійного стилю гідно доповнюють на початку XXI століття такі автори тїрунтовних монографічних праць, як Т. Вільчинська [16], П. Мацьків [959], Ю. Осінчук [79] та Марія Скаб [95]. Так, Т. П. Вільчинська [16] у науковій праці на матеріалі поетичної мови Г. Сковороди, І. Величковського, Т. Шевченка та Б.-І. Антонича розглянула концептосферу сакрального, яка репрезентована в українському мовознавстві концептами „Бог”, „Богородиця” та „чорт”. У пропонованому дослідженні проаналізовано концептосферу релігійного, вербалізація концептосфери та її втілення в українській поетичній мові XVII – XX століть, а також онтологію концепту як певної лінгвістичної категорії. Це дозволило авторці розглянути особливості реалізації ядерних біблійних концептів-образів у поетичних текстах І. Величковського, Г. Сковороди, Т. Шевченка та Б.-І. Антонича. Вчена зазначає, що „дослідження поетичної мови XVII – XX століть дало змогу не лише розкрити семантико-конотативну природу сакральних

концептів-образів, але й виявити специфіку кожної з авторських міфопоетичних систем як синтезу національного та індивідуального” [16, 42].

Розглядає відомі теорії концепту в сучасних мовознавчих дослідженнях, а також мовну картину світу як вияв методики концептуального аналізу й ментальності етносу та особливості моделювання парадигм концептосфери БОГ загалом у своїй монографії „Концептосфера БОГ в українському мовному просторі” П. Мацьків [59]. Вчений у біблійній, уснонародній та мовознавчій картинах світу детально аналізує концептосферу Бог, з’ясовує її особливості структурного моделювання на історичному й сучасному етапах розвитку мови. Дослідник підкреслює, що „концептосфера Бог у біблійній картині світу в системі координат когнітивного моделювання, системно-функціональний аналіз партиципії від значення до форми і від форми до значення дає змогу виявити внутрішньо системні відношення в межах аналізованого концепту і простежити аксіологічну, лінгвопрагматичну, культурну семантику мовного знака (субконцепта, конститута)» [59, 118]. У фольклорній картині світу аналіз концептосфери Бог дозволив встановити семіотичне й номінативне наповнення протиставлень праведність і несправедність, позитивне і негативне, добро і зло, дав „змогу реконструювати пракультурні, міфологічні, космологічні, релігійні особливості фольклорного дискурсу” [59, 186]. Мовознавець у розділі „Поняттєве поле Бог у лінгвістичній картині світу” розглядає не тільки категорію священного, а й такі поняттєві поля як „священний час”, „священний предмет”, „священне місце”, „священна особа”, „священна дія”. Так, автор у структурі поля „священна дія” аналізує „лексико-семантичні групи на позначення власне священнодій, назви богослужінь, назви обрядів, молитов, піснеспівів, читань” [59, 171].

З’ясувати історію формування сакральної лексики на різних етапах розвитку мови від XI до XXI століть та здійснити історико-лінгвістичний

аналіз священнодій, обрядів і богослужінь як частини словника української мови є метою дослідження „Історія богослужбово-обрядової лексики української мови” Ю. В. Осінчука [79]. Вчений розглянув проблеми вивчення релігійної лексики, проаналізував історію наукових досліджень української конфесійної лексики, особливості формування назв священнодій, церковних обрядів та богослужінь. У роботі з’ясовано вплив позамовних факторів на появу окремих запозичень в українській мові, охарактеризовано стан вивчення церковно-обрядової лексики та здійснено термінний аналіз різних морфологічних класів, виокремлюючи відмінності не тільки в їх семантиці, стилістичному навантаженні, а й в сфері використання.

У своїй науковій праці на матеріалі функціонування простору лексеми „душа” динаміку концептуалізації сакрального розглянула М. В. Скаб [95]. Вчена розглянула напрями розгортання значеннєвого простору слова як відображення важливих світоглядних позицій мовців, синтагматичний, словотвірний та парадигматичний виміри семантичного простору номена концепту. Такий аналіз (парадигматичний вимір) дозволив за зміною значеннєвої структури слова простежити динаміку формування структури концепту, за синтагматичним виміром дозволив з’ясувати сполучувальні можливості слова-номена концепту, а за словотвірним виміром – проаналізувати в творах українських письменників, фольклорі та українських словниках похідні лексеми „душа”. Мовознавець підкреслює, що „концепт „душа” – один із ключових концептів української культури – являє собою складну логіко-емоційну сутність, яка своєрідно поєднує сакральну та несакральну частини” [95, 21].

Як бачимо, початок ХХІ століття збагатив сучасне мовознавство всупереч малодоступності та заборонам з перших років української незалежності науковими дослідженнями, які присвячені різним аспектам функціонування конфесійного стилю української мови, який продовжує

відвойовувати свої попередні позиції. Незважаючи на дослідження художньої творчості майстрів художнього слова, серед яких дослідження І. Біди [8] (аналіз сакральної лексики новел В. Стефаника), Ю. Браїлко [13] (аналіз лексем Бог і бог у поемі „Енеїда” І. Котляревського), Н. Сологуб [97] (біблійні образи у творчості І. Багряного), сакральна лексика залишається малодослідженою. Першочерговим завданням сучасного мовознавства на сьогодні є дослідження конфесійної лексики у творах художньої літератури, щоб надалі з’ясувати усі відтінки значень слів конфесійного стилю з метою подальшого виформування церковно-обрядової термінології усіх лексико-семантичних груп, а також виокремлення особливостей авторського вживання біблійної лексики. Таким актуальним на сьогодні твором у сучасному мовознавстві, є поема Лесі Українки „На полі крові”.

Наукове вивчення життя і творчості Лесі Українки розпочалось із публікації статті Івана Франка [103] („Леся Українка”), надрукованої в журналі „Літературно-науковий вісник” (1898 р., Т. 3, Кн. 7, С. 6-27). У цій статті Іван Франко зазначає, що „від часу Шевченкового „Поховайте і вставайте, кайдани порвіте” Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої, хорої дівчини.... Леся Українка не силкується на Шевченків пафос, не переживує його термінології; у неї є свій пафос, своє власне слово” [103, 265-266]. Пізніше Каменяр підкреслює, що „читаючи м’які та рознервовані або холодно резонерські писання сучасних молодих українців і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та сміливими, а про тім такими простими щирими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хора, слабосильна дівчина – трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну” [103, 270-271].

На початку ХХ ст. у працях Д. Донцова [33], А. Музички [69-71], М. Драй-Хмари [34], М. Зерова [42] продовжилось подальше вивчення життя і творчості Лесі Українки. Так, у розвідці „Поетка українського

рісорджімента (Леся Українка)” Д. Донцов пише, що „опріч Шевченка ледви чи хто инший в нашій літературі піднісся до такої сили патосу, як ся слаба і недужа жінка!” [33, 9]. Дослідник зазначає, що „поезія Лесі Українки була пробудженням закованого в ланци, засудженого на смерть раба, зірваного з ліжка важкими кроками сторожі, що прийшла його брати на страту; крик зацькованої як дикий звір нації... Її поезії се був крик нової нації, що нарешті відзискала в собі абсурдну, спонтанну волю до чину, ентузіязм *morituri* і фанатичну віру в велике чудо” [33, 20].

У формування наукових засад українського лесезнавства вагомий внесок у 20-х роках ХХ ст. зробив А. Музичка, якого в зазначений період можна вважати фундатором наукового вивчення Лесі Українки. Уже в передмові монографії „Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість” вчений зазначає, що з творчості Лесі Українки „видно, що вже від 1896 р. вона ясно бачить класову боротьбу, знає, якими шляхами вона піде та чим вона скінчиться. Вона зрозуміла, що пролетаріат має й мусить вибороти собі владу, що має згинутися все старе, а народитися нове” [70, 3]. Подане дослідження про Лесю Українку на думку дослідника „прокладає певний шлях до напівтемних кутків неосвітленого в літературі соціального життя, яке відбулося під добу первісних революційних рухів на Україні” [70, 23]. Хоча на змістові поданого дослідження позначилися ідеологічні рамки, проте єдиною заслугою автора цієї монографії є спроба показати цілісний образ Лесі Українки на тлі тогочасних обставин.

Грунтовніше опрацьовано життя і творчість Лесі Українки у монографії М. Драй-Хмари [34] „Леся Українка. Життя і творчість” та розвідці М. Зерова [42] „Леся Українка” праці „Від Куліша до Винниченка: нариси з новітнього українського письменства”. Так, зокрема, М. Зеров у першій частині дослідження подає фрагменти загальної характеристики творчості Лесі Українки, яку виголосив восени 1913 року М. С. Грушевський на

жалобних зборах Київського Наукового Товариства, далі детальний аналіз життя від народження до смерті, аналіз ліричних, драматичних творів та особливості прочитання художніх творів Лесі Українки літературними критиками того часу, зокрема і Г. Хоткевичем. Вчений пише, що письменниця „думкою прив'язана до свого громадянства, його радощів і болів, вона мусила торкатися їх „в загальному вигляді”, переносячи їх на ґрунт далеких країн і пережитих епох” [42, 95].

Вивчення життя і творчості Лесі Українки у 50-70 роках ХХ століття продовжилось у лінгвістичних дослідженнях Г. Аврахова [1], О. Бабишкіна [3], Н. Вишневської [15], З. Гузара [21], І. Денисюка [28], І. Дзюби [29], І. Журавської [39], А. Іщука [43], А. Костенка [50], Л. Кулінської [53], К. Кахалашвілі [54], Л. Міщенко [66], Є. Сверстюка [89] та інших. Так, предметом аналізу цих наукових пошуків були художня майстерність Лесі Українки, її життя і творчість, лірика та драматургія письменниці, джерела і поетика „Лісової пісні” та питання зв'язку творчості Лесі Українки із зарубіжними літературами.

Сучасна українська лінгвістична наука поповнилась працями Л. Демської-Будзуляк [26-27], М. Кармазіної [45] й М. Мороза [67] та такими дослідженнями життя і творчості Лесі Українки, як О. Багана [5], Т. Білан [9], А. Войтюка [17], М. Гольберга [19], М. Євшана [37], М. Кодака [48], О. Яблонської [106] та іншими. Варто зосередити увагу на феміністичній літературній критиці творчості Лесі Українки у дослідженнях В. Агеєвої [2], Т. Гундорової [22-25], О. Забужко [40] та Х. Семерин [90].

Драматична поема „На полі крові” частково була уже об'єктом аналізу у дослідженнях З. Гузара [21], Л. Демської-Будзуляк [26-27], М. Кудрявцева [52], Л. Лавринович [55], П. Мірошніченка [65], О. Приходько [85], С. Романова [88], В. Смирніва [96] та інших.

Проте, незважаючи на розмах лінгвістичних досліджень конфесійного стилю сучасної української літературної мови, зокрема сутності понять саральний, церковно-обрядова лексика, сакральна лексика, релігійний (конфесійний) стиль, виокремленні основних лексико-семантичних класифікацій релігійної лексики, її походження та лінгвістичної природи таких лексем, особливостей використання конфесійної лексики сучасними майстрами художнього слова та виокремлення найважливіших ознак і принципів укладання словників термінів церковно-обрядової лексики, на сьогодні для української мовознавчої науки актуальними залишаються питання номінації основних понять конфесійного стилю, формування термінології церковно-обрядової лексики української мови, особливості їх утворення, етимологія й детальний опис релігійної лексики української мови, зокрема й драматичної поеми Лесі Українки „На полі крові”.

1.3. Зміст та основні принципи позакласної роботи в школі.

Підвищення пізнавальної активності учнів, пошук шляхів їх зацікавлення та спонукання до творчості є одним з актуальних завдань сучасної школи. Тому забезпечення мотивації навчання учнів середньої школи є важливою умовою активізації пізнавальної діяльності учнів школи.

Важливою передумовою виховання гармонійної особистості є поєднання форм і методів, які використовує вчитель на уроці, з методологією позакласної роботи. Добре організована позакласна робота з української мови сприятиме поглибленню їх знань з предмету, розвиватиме їх мислення, організаторські здібності, мистецькі обдарування та дослідницькі навички.

За змістом уроки відрізняються від занять позакласної роботи, бо на позаурочних заходах розглядають мовні питання, які не виокремлені навчальною програмою. Відрізняються класні і позаурочні заняття ще й методикою проведення. Тому під час роботи використовуються різні методи і прийоми роботи навіть при однаковій тематиці занять.

Проте класні заняття та позакласна робота тісно між собою пов'язані, оскільки тісні зв'язки впливають на ефективність останньої. Цікаво проведені й методично правильно побудовані уроки викликають особливий інтерес до мови, бажання глибше її вивчати. На таких уроках виникають додаткові питання, а їх розв'язання потребує спеціальних занять (позакласної роботи). Крім того, на засвоєнні учнями програмного матеріалу позитивно позначається позакласна робота. Тому участь учнів у позакласних заходах не тільки впливає на мовний розвиток учнів, а й урізноманітнює їх мову, збагачує її, збуджує інтерес та любов до української мови, зміцнює та розширює знання з мови як навчального предмета. Позакласні заходи добре організовані вчителем полегшують його роботу.

Окремі методисти вважають, що зміст позакласної роботи з української мови полягає у єдності таких основних напрямків, як: прагматичного, гносеологічного та аксіологічного, тобто має допомогти сформувати комунікативні навички в учнів, з'ясувати цікаві історичні відомості про державу, край, населений пункт, події у світі та розвивати в учнів ціннісні орієнтації у сучасного світі. Так, відомі вчені І. Р. Вихованець, Г. Р. Передрій, О. І. Потапенко, під позакласною роботою розуміють „спеціально практиковані в позаурочний час заходи, що мають свій зміст, не завжди передбачений навчальною програмою, специфічні форми, методи та прийоми проведення та організовуються за принципом добровільної участі в них учнів” [44, 400].

На позакласній роботі, яка безпосередньо пов'язана із заняттями в класі, учні, як і на уроках, одержують нові знання з української мови, закріплюють і повторюють їх, вдосконалюють стилістичні навички, а також працюють над покращенням культури мовлення.

Саме створення українськомовного середовища, яке сприяє формуванню комунікативних навичок школярів є основною метою позакласної роботи.

Традиційна мета уроку, тобто ґрунтовне вивчення рідної мови, перетворюється на спосіб оволодіння різновидами мовленнєвої діяльності, а комунікативна – вимагає створення такого методу, за якого говоріння та аудіювання перетворюється в головну мету.

Виокремлюють такі завдання позакласної роботи, як: 1) „збагачення, розширення й удосконалення знань, умінь та навичок, набутих на уроках української мови; 2) розвиток умінь і навичок усного й писемного мовлення; 3) інтегрування відомостей, отриманих учнями на уроках української мови та літератури, історії й географії, музики та образотворчого мистецтва й з інших предметів у слово; 4) поглиблення знань учнів про деякі мовні явища; 5) закріплення набутих на уроках орфографічних та пунктуаційних навичок

на складнішому матеріалі; 6) розвиток творчих здібностей, самостійності, естетичних смаків учнів; 7) виховання любові до свого рідного слова, поваги до людей свого рідного краю, держави, позитивного ставлення до інших національних культур [63, 112].

Для успішного виконання позакласної роботи важливим фактором є врахування вікових можливостей та психолого-педагогічних особливостей засвоєння знань учнями.

Учителю, плануючи позакласну роботу певного класу, необхідно враховувати не тільки ті знання, які одержали учні як на уроках, так і в позаурочний час, а й ступінь підготовленості дітей до занять і наявність інтересу. Оскільки для позакласних занять з української мови на сьогодні відсутня єдина програма, то вчитель може самостійно планувати її, виходячи із можливостей самої школи та рівня підготовки учнів.

Перевагами позаурочної роботи учнівської молоді є: особистісний підхід, надання права вільного вибору та профорієнтаційна робота. Ця робота вчителя дозволяє створити умови для кожної дитини, щоб розкрити її здібності, щоб надати можливість почувати себе впевнено.

Як індивідуальність, творець цінностей головною дійовою особою в позаурочній роботі має стати дитина, а важливим завданням, яке повинне зреалізуватися у методах, формах, змісті, програмах позакласної роботи є необхідність розбудити й зберегти творчі витoki особистості.

Учитель української мови, проводячи позакласну роботу, намагається дотримуватися усіх дидактичних принципів навчання. Кожний позаурочний захід здійснює освітні й виховні завдання. Учні школи, розширюючи певні відомості про мову, пересвідчуються, наскільки багатою і гнучкою є рідна мова, проймаються любов'ю до її народу. Окремі бесіди про походження рідної мови, мови світу, про історію української мови, виникнення окремих

слів, сприяють усталенню правильних поглядів учнів на походження мови. Позакласні заходи можуть формувати вміння уловлювати вбарви й відтінки образного слова, відчувати його емоційну наснаженість.

Позакласній роботі належить важлива роль у вихованні любові до праці, самостійності, наполегливості, творчості, кмітливості, ініціативності та інших характеристик людини.

На усіх позакласних заходах з української мови необхідно озброювати учнів певною сумою знань, з'ясовувати коло мовних питань. Тому порушувати принцип науковості у позакласній роботі не можна, як і під час уроку.

Позакласна робота є логічним продовженням уроку. Реальною потребою продовження пізнавального процесу позаурочної діяльності за рамками уроку та необхідності її продовження в гуртках, аматорських об'єднаннях чи наукових товариствах, є ефективні методи викладання та активність учнів на уроках, зокрема їх здібності, думки, уявлення.

Одним із важливих принципів організації позаурочної діяльності є демократизація. Діяльність у навчальному закладі має будуватись так, щоб кожний учень знайшов собі справу до душі, відчув себе особливим, збагатився духовно і почував себе затишно у класі.

Педагог повинен спостерігати за життям учнів, брати участь у житті дитини тільки на правах старшого. Необхідно відмовитися від стандартних форм роботи, що можуть спонукати до муштри. Варто переорієнтувати виховну роботу на індивідуальні заходи, забезпечити психологічне розвантаження дітей, врахувати потреби дітей займатися улюбленою справою.

Вчитель зобов'язаний підтримувати у позаурочній роботі паростки справжньої дружби та взаємодопомоги, а також вчити переживати радість за чийсь успіхи.

Результатом щоденної педагогічної роботи має стати утвердження духовності, розвиток сили душі. Такі виховні заходи повинні збуджувати високодуховні почуття, а духовність має пронизувати і міжособистісні стосунки учнів в школі.

На основі засвоєння учнями культурної спадщини українського народу, відновлення історичної пам'яті, правдивого висвітлення історії України, збереження народних обрядів, звичаїв, традицій, здійснюється виховання загальнолюдських цінностей у дітей. Народність у вихованні означає, що учні вивчають народні звичаї, традиції та обряди, що вважають сильним виразником самобутності українського народу.

Необхідною умовою патріотичного виховання дітей є введення народної творчості у зміст позаурочної роботи. Тому важливо вивчати особливості національного характеру та національно-виховного ідеалу, де втілено традиційні виховні прагнення народу.

Виховну діяльність потрібно організувати як процес, який вимагатиме творчої участі від дитини. За умови творчого ставлення до життя формуються та розвиваються всі добрі людські якості. Зрозуміло, що дітям пропонується така інформація, яка створена поколіннями людей.

Життя в школі повинно бути наповнене радісними переживаннями, а життя в позаурочний час має бути наповнене творчою працею і спілкуванням. Педагоги зобов'язані разом з дітьми вести пошук кращих шляхів чи засобів вирішення практичних завдань, знаходячи новий варіант відповіді кожного разу.

Розвиток емоційно-вольової сфери особистості забезпечує принцип емоційності. За цим принципом треба робити ставку і на засвоєння знань, і на внутрішні сили, зокрема почуття, потреби. Цей принцип означає дію на почуття, а щоб максимально впливати на душу дитини важливо здійснити правильний підбір засобів.

Зв'язок теорії з практикою також здійснюється у позакласній роботі. Так, на позакласних заходах учні одержують знання і вміння, які необхідні для життя, зокрема: вміння роботи над словниками, висловлювати власну думку усно й на письмі, готувати й проголошувати доповіді, конспектувати й наукові статті і монографії тощо. Учні мають навчитися використовувати здобуті знання, виконуючи відповідні практичні завдання.

Принцип індивідуального підходу до учнів потрібно реалізувати під час позакласної роботи, оскільки позаурочні заходи допомагають розвивати індивідуальні здібності і нахили. Ті, хто цікавиться дослідницькою роботою, обирають завдання зі збору матеріалу з топоніміки певного населеного пункту, завдання щодо лінгвістичного аналізу тексту чи з діалектології.

Вибір такого змісту виховної роботи, який би найкраще реалізував виховну мету і потреби учнів, означає, що у роботі вдало використано принцип адекватного вибору змісту, форм і методів позаурочної діяльності.

Вчитель, організовуючи позакласну роботу, дотримується усіх як загальних дидактичних принципів навчання, так і специфічних, серед яких постійний зв'язок позакласної роботи з уроками рідної мови, принцип добровільності, комунікативної спрямованості, вибіркової, розважальності, поєднання в одне ціле масових, групових та індивідуальних форм роботи.

Одним із найважливіших серед них є принцип добровільності. З одного боку, учень добровільно й сумлінно виконує свої обов'язки, він дотримується

встановлених вимог, а з другого боку, організаторам необхідно зацікавити учнів та залучити до участі в позаурочній діяльності.

У цьому контексті важливими будуть продумані загальношкільні масові ранки чи вечори з української мови, кутки, мовні стінні газети, олімпіади і т. ін. Організуючи, наприклад, гурток, учителю потрібно провести таку підготовчу роботу, яка має спонукати учнів бути активними учасниками організованого заходу.

Важливо пам'ятати, що школярі є учасниками позакласних заходів не тільки через бажання підвищити свою успішність, а й через бажання не розлучатися з товаришами, котрі люблять мову й цікавляться нею. Окремі учасники позакласної роботи відвідує заняття через бажання довідатись чим займаються там учні класу чи школи.

Деякі вчителі у школах залучають до позакласної роботи тільки сильних та здібних до мови учнів. Проте всім зрозуміло, що з такими учнями легше працювати, а позаурочна діяльність помітно позначається на їхніх знаннях. Важче працювати із „слабкими” учнями, бо вони вимагають затрат великої кількості часу та особливої уваги. Не легко одночасно готувати і проводити позакласні заняття, коли у них бере участь і добре, і недостатньо підготовлені з мови учні. Проте до позакласної роботи необхідно заохочувати і слабких, і, навіть, невстигаючих з рідної мови школярів. Їхня участь у позакласній роботі з мови сприяє їх загальному розвитку, позитивно позначається на успішності з української мови.

Принцип захоплення є найбільш характерною одиницею позакласної роботи, оскільки передбачає виклад матеріалу нейтральним способом. Відповідно певне завдання у позакласній діяльності має бути цікавим, проблемним, активним, за типом ігрового навчання.

Таким чином, позакласна робота є важливим продовженням тієї роботи, яка проводиться на уроках з української мови. Ця діяльність будується на таких принципах, які мають забезпечити належний як виховний, так і освітній ефект. Для старшокласників позакласна робота передбачає ознайомлення з питаннями стилістики, культури мовлення, історії розвитку мови, дослідження мовностилістичних особливостей творчості письменників, зокрема і творчості Лесі Українки.

2. Семантичні різновиди сакральної лексики української мови у поемі Лесі Українки „На полі крові”

2. 1. Назви Божих осіб

У драматичній поемі „На полі крові” Лесі Українки виявлено номени на позначення Божих осіб: Господь, Син Божий, Бог, Мессія, Янгол Божий, Дух. Не виявлено у поемі номенів, що називають дії Божих осіб. У творі зафіксовано також кілька найменувань на позначення релігійних осіб (апостолів, святих): Лазар, Юда.

Зі значенням вираження сподівання на позитивне завершення чогось уживається у тексті твору слово Бог (*Духом тим, що Бог йому вділив* [102, 128]).

На позначення Бога Отця рідше фіксується найменування Господь, яке використовується у поемі на позначення Бога Отця та Ісуса Христа. Воно уживається у тексті поеми зі значенням висловлення побажання, прохання, застереження та здивування (*Благослови Господь твою роботу, мій брате!* [124,], *Нехай Господь тобі продовжить віку, що ти мене порятував* [102, 124]).

Номінація Син Божий чи Божий Син використовується у творі зі значенням здійснити волю Отця (... *мав бути, Сином Божим, бо знаю ж добре, чий він син* ... [102, 126]; „*Осанна Сину Божому!” – гукали...* [102, 137]).

Крім номінації Син Божий використовується найменування Месія також із значенням вершити волю Отця (... *а на престолі Месія в образі того промовця, неначе судить він живих і мертвих...* [102, 134]).

Зі значенням бути разом з кимось, мати силу, бути охоронцем у тексті поеми вживається, як одна з трьох іпостасей Трійці, номінація Дух Святий (*Духом тим, що Бог йому вділив* [102, 128]).

У тексті поеми номінація ангел (янгол) Божий уживається зі значенням посланник Бога, який відзначається добротою і лагідністю (*Туди нас кличе, руки простягає, обійми розкриває янгол Божий, ...* [102, 134]).

Зі значенням затишно, довгоочікувано номінується місце перебування святих осіб: рай, царство Боже (*... мені здалася тая круча, неплідна, крейдяна, порогом ясним при божій брамі, що веде до раю* [102, 134], *Він, бач, говорив, що тільки з ним увійдем в царство Боже, без нього ж – ані до порога!* [102, 135]).

Номени назви на позначення релігійних осіб (апостолів, святих) вживаються зі значенням, як обожнювання, так негативної реакції на вчинки: Юда, Лазар (*От навіть пригадав і як тебе зовуть: тобі наймення Юда!* [102, 128], *... та й знов до Лазаря свого вернувся...* [102, 137]).

Найменування Божих осіб виступають, як правило, іменниками називного та кличного відмінка однини (*Бог, Господь, Месія, Син Божий, Дух Святий*), рідше родового чи орудного (*Сином Божим, Лазаря*), які у тексті поеми виступають підметами, додатками чи обставинами. Деякі номени можемо формально вважати словосполученнями із типом зв'язку узгодженням (*Син Божий, Боже царство, янгол Божий*), які побудовані за моделлю „іменник + прикметник” чи „прикметник + іменник”.

Таким чином, у тексті поеми найчастіше зустрічаються номени, що позначають осіб Святої Трійці (*Господь, Син Божий і Дух Святий*) з такими значеннями, як: застереження чогось не робити, вираження сподівання на позитивне завершення, значенням примирення, згоди, прощення, які належать до морфологічного класу слів іменників, що уживаються у формах називного й кличного відмінків, а у реченні виконують синтаксичну функцію підмета і додатка. Рідше зустрічаються такі словосполучення, які називають Божих осіб із типом зв'язку узгодженням, що побудовані за моделлю „прикметник + іменник” (*Божий Син*).

2. 2. Назви духовних та світських осіб

У тексті поеми для позначення духовних осіб використовуються номени: прочанин, есей, назорей, пророк, учитель (... *вкупі з тим пророком, що се його розп'ято* [102, 127]). Цікаво, що у поемі не виявлено найменувань на позначення служителів православної чи греко-католицької церкви. Зі значенням богомолець, який мандрує до святих місць з релігійною метою, уживається у творі як одна із дійових осіб номен дідок-прочанин. У драматичній поемі у прямому значенні уживається номінація есей із значенням член іудейської секти, яка виникла на початку другого століття до нашої ери, які вважали себе синами світла. Поряд із номінацією есей уживається номен назорей із значенням людина, яка прийняла на себе обітницю, котра забороняла вживати вино та продукти з винограду, стрижку волосся, дотики до мертвих та посвячувала себе служінню Богу (... *там, коло школи вашої, стоїть есей чи назорей в одязі білій*, ... [102, 133]).

Зі значенням вісника волі Божої, чоловіка, що бачить очима віри майбутнє використовується у драматичній поемі номінація пророк (... *все ж я його вважаю за пророка* [102, 137]). У тексті твору використовується цей номен із значенням лжепровидців (*Се варто знати, щоб остерігатись, – тепер їх розплодилось, тих пророків* [102, 133]). У тексті твору виявлено із прямим значенням номінацію учитель на позначення наставника, який є авторитетом, передає знання і досвід, впливає на своїх учнів і служить для них прикладом. (*Сам я, звісно, не думаю, щоб твій учитель справді Месією мав бути...* [102, 127]; ... *а сам пішов з порожніми руками в одній одязині, без торби навіть, шукать учителя* [102, 136]).

На позначення світських осіб у драматичній поемі, які не виконують тих же функцій в духовній ієрархії, автором використано такі номінації, як: митар, убогі, голота, цар, купці, ученики, наймит, слуга, суддя. Так, на позначення історичної професії, пов'язаної зі збором податків, чи образу

грішника, який перебуває у важких випробуваннях, використовується у творі номен митар. Через їхню низьку соціальну репутацію в Новому Завіті їхня професія була ганебною, оскільки згадуються вони лише разом з грішниками та блудницями. (*Там був митар посеред них* [102, 136]). Зі значенням той, який живе в злиднях, нестатках, бідний уживається номен убогий. Із подібним значенням, а саме: знедаленої, незаможної людини уживається у поемі номінація голота (*А вкінці настав той день, коли я все роздав убогим, золоті керіотській щонайгіршій...* [102, 136]).

Зі значенням володаря народу чи людини, яка підпорядковує близьких своєму впливу, уживається номінація цар (*Бо він збирався царем голоті всій юдейській стати* [102, 137]). На позначення осіб, які займаються приватною торгівлею використовується номен купець (*... щось побалакав там своїм звичаєм, напався на дрібних купців при храмі...* [102, 137]). Віднайдено номінацію на позначення людей, які дотримуються певних поглядів, ідей чи вчень та продовжують чиясь діяльність, а саме: ученики (*... отож було не смій його спитати, як то є звичай між учениками...* [102, 139]). Виявлено окремі номінації, що називають особу, яка працює у власника по найму (наймит) та номінацію слуга зі значенням особи, яка, перебуваючи на службі, виконує роботу чи окремі доручення свого господаря (*... не прийняли б за наймита такого, що був учеником – ба ні, службою! – їх ворога* [102, 140]). Зі значенням здійснювати правосуддя чи давати оцінку чомусь у поемі використовується номен суддя (*Та що ти мов суддя мене питаєш?* [102, 141]).

Подані номени, що позначають духовних чи світських осіб у драматичній поемі виступають у тексті іменниками у називному однини і множини, родовому, давальному та орудному відмінку однини (*суддя, наймита, службою, голоті, царем, купців*), а у тексті поеми можуть виконувати функції підмета, додатка чи обставини.

Як бачимо, у тексті драматичної поеми найчастіше зустрічаються найменування на позначення духовних осіб (*прочанин, пророк, учитель*) зі значенням служителів церкви та виступають іменниками, які вживаються у формах називного, родового чи орудного відмінків, а у реченні підметами чи додатками.

2.3. Назви церковних споруд та предметів вжитку

Драматична поема Лесі Українки фіксує найменування, що позначають церковні споруди та предмети вжитку. Виявлено у творі такі назви церковних споруд, як: Божа брама, маєток Божий, райська брама, золотий престол, храм.

Із значенням уявні небесні ворота чи отвір, через який душі давнопомерлих дідів-прадідів приходять перед Великоднем у Святу ніч до світу живих, уживається Божа брама (*...прогом ясним при Божій брамі, що веде до раю*[102, 134]). Із значенням головні двері іконостасу, через які людям під час відправи Божественної літургії виносяться з перестолу Святі Дари, та які ведуть до престолу у вівтарі, що символізує Небо чи райську оселю, уживається номен райська брама (*Все марилося мені – то райська брама ...* [102, 136]). Через цю райську (Царську) браму (ворота), крім диякона, священника чи єпископа, не могла проходити жодна людина, яка непосвячена на служіння Богу. За символікою православного храму їх називають райськими, оскільки ворота (двері, брама) ведуть у духовний рай із середньої частини церкви.

У тексті драматичної поеми номен маєток Божий уживається зі значенням дари Божі, які можна умовно розділити на три основні категорії, серед яких природні дари, духовні дари Святого Духа та моральні дари. До природних дарів зараховують усе, що створив Бог для існування людини й всіх живих істот (небо, сонце, місяць, земля, вода, зміна дня і ночі, пори року, погода, рослинний і тваринний світ). До духовних дарів зараховують благодатні дари, що допомагають дотримуватися людині Божих настанов, зокрема: мудрість, знання, розум, рада, сила, побожність. А до моральних дарів, які пов'язані з внутрішнім світом людини, – любов, свобода волі, сумління, милосердя, надія та терпіння. У творі номен вода уживається на позначення маєтку (дару) Божого (*Все рибалки більше. Їм що, які маєтки їм потрібні? Вода – маєток Божий – всім дається.* [102,136]).

Номен золотий престол уживається зі значенням символ влади, як один із ангельських чинів, освячений стіл (вівтар) у християнстві, де здійснюється таїнство євхаристії, та найвищу посаду чи досягнення у певній сфері. Християни номеном золотий престол називають місце, яке зображає Бога, що сидить на троні, яке символізує його божественну владу. У драматичній поемі номен золотий престол уживається зі значенням символу найвищої влади (*... то золотий престол, а на престолі Мессія в образі того промовця, ...* [102, 136]).

Номеном храм називають культову споруду, яка служить для релігійних обрядів, Божий дім та місце особливої поваги чи духовних цінностей. У поемі слово храм уживається із значенням не лише будівлі призначеної для молитви, а й місця зустрічі з Богом, оскільки саме там людина може відшукати спокій, надію, духовно збагатитись (*... напався на дрібних купців при храмі ...* [102, 136]).

Для позначення предметів ужитку у поемі використано поодинокі номени: вогненний меч, тридцять срібняків. Так, номеном вогняний меч іменують реальну зброю з хвилястим клинком (фламберг), яка використовувалась у XV – XVII століттях у Європі, палаючий (вогняний) меч херувима у християнстві, який охороняє вхід до раю, та меч вогню із величезною руйнівною силою у міфології. У творі номен вогняний меч використовується зі значенням палаючого меча херувима, що є охоронцем раю (*... вже ж не боронить вогненний меч до того раю ввійстя* [102, 134]).

Номеном тридцять срібняків називають ціну зради, яку сплачено Юді Іскаріотському за видачу Ісуса, та низьку ціну, за яку хтось продає щось дуже цінне (совість, принципи, вірність, Батьківщину). У поемі тридцять срібняків уживається зі значенням ціни зради, коли один із дванадцяти учнів Ісуса (Юда Іскаріот) домовився із первосвященниками про видачу за тридцять срібняків свого вчителя (*Взяв тридцять срібняків! Що? Може мало?* [102, 130]).

Номени на позначення церковних споруд та предметів вжитку виступають у тексті іменниками у називному, давальному відмінках однини (*Божій брамі, золотий престол, вогненний меч*), тобто такі, що у тексті є підметами і додатками. Як правило, номени виступають словосполученнями із типом зв'язку узгодженням (*райська брама маєток Божий*), побудованими за моделлю „іменник + прикметник” та „прикметник + іменник”.

Як бачимо, у драматичній поемі найчастіше зустрічаються номени на позначення церковних споруд (*брама, престол*) із вказівкою на будівлю, приміщення чи їх частини, та номени на позначення предметів ужитку (*меч*), що належать до слів іменників і вживаються у формі називного чи давального відмінків, а у реченні виступають підметом чи додатком. Виявлені номени побудовані, як правило, за моделлю „прикметник + іменник” та „іменник + прикметник”.

2. 4. Назви церковних свят, постів, відправ та інших сакральних дій

У драматичній поемі „На полі крові” Лесі Українки зустрічаємо незначну кількість номенів церковних свят, серед яких: паска, проща. Номінацією Паска називають обрядовий хліб циліндричної форми, що символізує Воскресіння Христа та його тіло, а також свято Воскресіння Христа. Із значенням як хліб вічного життя, який випікається у переддень Великодня, що символізує Христа та його воскресіння з гробу, уживається у поемі номен паска (... *там маю родичів – сестру і тітку – от з ними й паску їв.* [102, 125]).

Номен проща використовується із значенням паломництво чи релігійну подорож до святих місць, зі значенням відпущення гріхів та із значенням обряду прощання священника від імені померлого з усіма родичами чи знайомими. У творі номен проща використовується із значенням подорожі до святого місця (Єрусалим) (*Ходив оце в Єрусалим на прощу...* [102, 125]).

У поемі Лесі Українки не виявлено номінацій на позначення церковних книг і молитов, а також обмежене вживання номенів щодо називання церковних свят, постів, церковних відправ та інших сакральних дій.

Виявлені номени на позначення церковних свят виступають у тексті іменниками, як правило у знахідному відмінку однини (*паску, прощу*), тобто такі, що у тексті є додатками. Ці номени виступають словосполученнями із певним типом зв'язку керування (*паску їв*), побудованими за моделлю „іменник+ дієслово”.

Як бачимо, у тексті найчастіше зустрічаються номени на позначення церковних свят (*Паска, проща*) із вказівкою на час події, належать до класу слів іменників, що вживаються у формі знахідного відмінка, й виступають у реченні додатком. Ці подинокі номени словосполучення із типом зв'язку між словами керуванням, що побудовані за моделлю „іменник + дієслово”.

2.5. Особливості вивчення сакральної лексики у гуртковій роботі.

Ефективною формою позакласної роботи з рідної мови є гурток, бо заняття в гуртку проводяться постійно, за складеним і затвердженим планом, під керівництвом учителя, при фіксованій кількості учнів, які залучені до активної роботи в гуртку.

Мовний гурток можна вважати центром позакласної роботи з української мови, бо від його організації буде залежати ефективність усіх позакласних заходів з української мови.

У гуртку з української мови можна займатися широким колом питань, а можливості для вибору тем надзвичайно великі.

Мовний гурток може налічувати до 25-30 осіб, але з практики у гуртках, як правило, нараховують 8-12 учнів. Кожний учень на першому занятті одержує завдання і раз за півріччя повинен виступити з повідомленням про наслідки своєї роботи. Такі засідання мовного гуртка з української мови проводяться систематично, через тиждень.

Для зацікавлення учнів мовою і залучення їх до гуртка практикуються бесіди і повідомлення, мовні вікторини та конкурси,. Добрі наслідки для збудження інтересу до гуртка з рідної мови дає оформлений силами учнів перший номер стінної газети. Через стінну газету організовується конкурс, наслідки якого оголошуються на урочистому засіданні гуртка з мови. Так, можна оголосити конкурс на кращого знавця життя і творчості Лесі Українки.

Прийоми, методи і форми роботи на заняттях гуртка залежать від віку школярів, їх підготовки, теми і мети кожного заняття. Ефективними є повідомлення учнів реферативного характеру, короткі розповіді вчителя про мову, інформації про збір матеріалу з живої розмовної мови, цікаві бесіди,

мовні ігри і т. ін. Гурток української мови працює за піврічним чи річним планом, у якому подається не тільки тематика засідань, а й інші види роботи.

Тому мовний гурток вважають ефективною формою групової позакласної роботи, оскільки його перевага в тому, що ці заняття проводяться при постійному складі учнів, за певним планом та систематично.

Від організації мовного гуртка керівником залежить значною мірою успіх його роботи. Виходячи з цього гурткова робота має популяризуватися оголошеннями та дописами учасників у стінній пресі.

Один з видів роботи мовного гуртка є виготовлення таблиць, мовних плакатів. Це своєрідна популяризація норм літературної мови серед учнів школи. Учні гуртка під керівництвом учителя можуть виготовляти словники-мініатюри, в яких подають слова-терміни. Такі таблиці чи словники вивішують на певний час в кабінеті рідної мови або в спеціально організованому „Куточку мови”. Так, зокрема можна дати завдання укласти міні-словник сакральної лексики на матеріалі драматичної поеми Лесі Українки „На полі крові”.

Важливим для гуртківців є випуск стінгазет (регулярних чи тематичних), у яких висвітлюються матеріали про суспільне значення мови, питання культури мовлення, тлумачення значення, складні випадки слововживання, стилістична невправність писемного й усного мовлення. Так, можна дати завдання з'ясувати усі лексичні значення слів, які належать до сакральної лексики поеми Лесі Українки „На полі крові”.

Учасник позакласного гуртка можуть видавати журнал, кожен випуск якого приурочувати до знаменних дат історичного та культурного значення. У такому журналі можна вмістити матеріали, які характеризують цікаві історичні довідки про походження назв, окремих слів або кращі твори учнів.

Гуртківці, готуючись до визначних дат, можуть оформляти альбоми, що в свою чергу стимулює творчість учнів, збагачує новими фактами, має виховну спрямованість. Так, учні гуртка можуть підготувати альбом з історією написання, наприклад, драматичних творів Лесі Українки.

Загострює увагу до норм літературної мови робота над діалектним матеріалом. Важливою роботою гуртка у цьому плані може бути укладання словника місцевої говірки. Цю роботу виконують насамперед члени мовного гуртка, які відповідним чином підготовлені й проінструктовані. Оскільки Леся Українка народилася на Поліссі, то можна запропонувати учням гуртка завдання, у якому необхідно відшукати у драматичних творах Лесі Українки приклади лексичних діалектизмів.

У мовному гуртку учнями найчастіше опрацьовуються такі мовознавчі проблеми, як: виникнення і розвиток писемності, походження мови, походження географічних назв чи імен, розвиток значень слова, мова українських письменників, мова преси.

До масових форм позакласної роботи належить проведення мовних вечорів і ранків, тижнів, олімпіад, виставок, конкурсів, екскурсій, конференцій з мови в школі тощо.

Проведення таких мовних вечорів практикується з метою святкування знаменних дат чи для підведення підсумків роботи гуртка. Тематика може бути найрізноманітніша, а саме: „Сторінки творчості Лесі Українки”, „Драматургія Лесі Українки”, „Від народних джерел (пісні на слова Лесі Українки)” та ін.

Мовні конференції, які проводяться раз чи два рази на рік, популяризують важливі матеріали з мови перед більшою аудиторією. В останні роки учителі спільно зі студентами педагогічних університетів практикують проведення науково-практичних конференцій. Тематика таких

конференцій зумовлюється інтересами учасників. Закінчується конференція читанням віршів чи фрагментів творів видатних письменників.

Тиждень української мови в школі сприяє цілеспрямованій організації позакласної роботи з рідної мови в школі. Тиждень з мови стає за таких умов творчим звітом перед учнями, батьками, вчителями, які беруть участь в його підготовці і проведенні. Підготовку до цього Тижня здійснюється протягом усього I півріччя за укладеною програмою, де учитель разом з учнями добирає і виготовляє потрібний матеріал (таблиці, плакати, альбоми). Так, у лютому, напередодні дня народження Лесі Українки (25 лютого 1871 року) можна підготувати тиждень української мови, присвячений творчості Лесі Українки.

Окремою формою у позакласній роботі з рідної мови є мовні олімпіади, які можуть проводитися у окремих школах, містах чи області. Ці олімпіади складаються з двох рівнів: першого – шкільного чи загальноміського, а другого – обласного. Вчитель для кожного класу розробляє план проведення олімпіади і завдання. Складність та зміст завдань визначаються програмовим матеріалом, який вивчався на уроках української мови. Окремими завданнями олімпіади є творчі роботи (твори, перекази). Відповідно можна запропонувати написати твір за творчістю Лесі Українки. Бажаною є вимогою, щоб запитання олімпіади не повторювали формулювань шкільних підручників.

Як бачимо, вчитель-словесник всю увагу має зосередити на розробці новітніх педагогічних технологій позакласної роботи з рідної мови, які сприятимуть переходу мови на філософію гри, сформують творчі та дослідницькі уміння і навички школярів, повагу та любов до рідного слова, його історії, культури народу, звичаїв, традицій та підготовки до подальшого професійно-орієнтованого навчання.

Висновки

Отже, результати проведеного дослідження дають змогу зробити наступні висновки:

1. У сучасному мовознавстві актуальними є дослідження особливостей функціонування сакрального стилю української мови, зокрема дослідники зосереджують увагу на вивченні лексико-семантичних класифікацій та періодизацій сакрального стилю, з'ясуванні основних понять сакрального стилю, виокремлюючи в такий спосіб церковно-обрядову термінологію конфесійного (сакрального) стилю української мови.

2. Незважаючи на розмах лінгвістичних досліджень конфесійного стилю сучасної української літературної мови, зокрема сутності понять саральний, церковно-обрядова лексика, сакральна лексика, релігійний (конфесійний) стиль, виокремленні основних лексико-семантичних класифікацій релігійної лексики, її походження та лінгвістичної природи таких лексем, особливостей використання конфесійної лексики сучасними майстрами художнього слова та виокремлення найважливіших ознак і принципів укладання словників термінів церковно-обрядової лексики, на сьогодні для української мовознавчої науки актуальними залишаються питання номінації основних понять конфесійного стилю, формування термінології церковно-обрядової лексики української мови, особливості їх утворення, етимологія й детальний опис релігійної лексики української мови, зокрема й драматичної поеми Лесі Українки „На полі крові”.

3. Позакласна робота є важливим продовженням тієї роботи, яка проводиться на уроках з української мови. Ця діяльність будується на таких принципах, які мають забезпечити належний як виховний, так і освітній ефект. Для старшокласників позакласна робота передбачає ознайомлення з питаннями стилістики, культури мовлення, історії розвитку літературної

мови, дослідження мовностилістичних особливостей творчості письменників, зокрема і творчості Лесі Українки.

4. У тексті поеми найчастіше зустрічаються номени, що позначають осіб Святої Трійці (*Господь, Син Божий і Дух Святий*) з такими значеннями, як: застереження чогось не робити, вираження сподівання на позитивне завершення, значенням примирення, згоди, прощення, які належать до морфологічного класу слів іменників, що уживаються у формах називного й кличного відмінків, а у реченні виконують синтаксичну функцію підмета і додатка. Рідше зустрічаються такі словосполучення, які називають Божих осіб із типом зв'язку узгодженням, що побудовані за моделлю „прикметник + іменник” (*Божий Син*).

5. У тексті драматичної поеми найчастіше зустрічаються найменування на позначення духовних осіб (*прочанин, пророк, учитель*) зі значенням служителів церкви та виступають іменниками, які вживаються у формах називного, родового чи орудного відмінків, а у реченні підметами чи додатками.

6. У драматичній поемі найчастіше зустрічаються номени на позначення церковних споруд (*брама, престол*) із вказівкою на будівлю, приміщення чи їх частини, та номени на позначення предметів ужитку (*меч*), що належать до слів іменників і вживаються у формі називного чи давального відмінків, а у реченні виступають підметом чи додатком. Виявлені номени побудовані, як правило, за моделлю „прикметник + іменник” та „іменник + прикметник”.

7. У тексті найчастіше зустрічаються номени на позначення церковних свят (*Паска, проща*) із вказівкою на час події, належать до класу слів іменників, що вживаються у формі знахідного відмінка, й виступають у реченні додатком. Ці подинки номени словосполучення із типом зв'язку між словами керуванням, що побудовані за моделлю „іменник + дієслово”.

8. У поемі Лесі Українки не виявлено номінацій на позначення церковних книг і молитов, а також обмежене вживання номенів щодо називання церковних свят, постів, церковних відправ та інших сакральних дій.

9. Вчитель-словесник всю увагу має зосередити на розробці новітніх педагогічних технологій позакласної роботи з рідної мови, які сприятимуть переходу мови на філософію гри, сформують творчі та дослідницькі уміння і навички школярів, повагу та любов до рідного слова, його історії, культури народу, звичаїв, традицій та підготовки до подальшого професійно-орієнтованого навчання.

Список використаної літератури:

1. Аврахов Г. Художня майстерність Лесі Українки. К., 1964. 132 с.
2. Агєєва В. Поетеса зламу тисячоліть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації. К.: Либідь, 1999. 264 с.
3. Бабишкін О., Курашова В. Леся Українка. Життя і творчість. К., 1955. 478 с.
4. Бабич Н. Д. Богословський стиль української мови в контексті стилістичної науки. Чернівці, 2009. 216 с.
5. Баган О. Художня історіософія Лесі Українки (на матеріалі діалогу „Три хвилини”) *Галицька зоря*. 2002. 26 лютого, № 17. С. 7.
6. Бирик С. П., Сюта Г. М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / За ред. С. Я. Єрмоленко. Харків: Фоліо, 2006. 625 с.
7. Бібла С. В. Склад, джерела і шляхи формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1997. 20 с.
8. Біда І. Сакральна лексика в новелах Василя Стефаника / І. Біда, М. Стецик *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка*. Дрогобич, 2016. Вип. 38. С. 348-356.
9. Білан Т. Проблема виховного ідеалу в творчості Івана Франка і Лесі Українки *Проблеми вивчення творів Івана Франка і його сучасників у початковій школі: Матер. Міжнар. наук.-практ конференції Дрогобич*, 2002. С. 21-23.

10. Бочарова І. В. Лексико-семантичні та граматичні параметри назв релігійних свят у сучасній українській мові. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 1999. 17 с.
11. Браїлко Ю. І. До питання функціонування лексем Бог і бог в українській мові (на матеріалі поеми „Енеїда” І. П. Котляревського) *Іван Котляревський і світова культура*. Полтава: Українське народознавство, 1998. С. 185-189.
12. Браїлко Ю. Конфесійна лексика у творчості українських поетів 60-80 років ХХ століття: семантико-стилістичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2005. 20 с.
13. Браїлко Ю. Семантико-стилістичні інтерпретації християнських теонімів у поезії Василя Стуса *Дивослово*. 2005. № 1. С. 44-48.
14. Вестель Ю. Біблійна і патріотична богословська термінологія *Філософська думка*. 2012. № 2. С. 107-114.
15. Вишневська Н. Лірика Лесі Українки. Текстологічне дослідження. К., 1976. 296 с.
16. Вільчинська Т. П. Розвиток концептосери сакрального в українській поетичній мові ХVІІ – ХХ століття:): Автореф. дис. ... доктора філол. наук. К., 2009. 48 с.
17. Войтюк А. Проблеми творчості Лесі Українки *Слово і час*. 2003. №5. С. 90.
18. Ворона І. І. Характеристика української церковно-релігійної термінології *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2016. № 23. Т. 1. С. 14-16.

19. Гольберг М. Поема Лесі Українки „Віла-посестра” і питання українсько-сербських фольклорних і літературних взаємин: лекція Дрогобич: Коло, 2001. 45 с.
20. Горбач О. Українська народна релігійно-християнська термінологія й лексика *Збірник мовознавчої комісії наукового конгресу в 1000-ліття хрещення Руси-України*. Мюнхен, 1988. С. 99-146.
21. Гузар З. Драматична поема Л. Українки „На полі бою” *Публікації. Статті. Дослідження: матеріали ювілейн. респуб. наук. конфер.. К., 1973. С. 93-97.*
22. Гундорова Т. „Блакитна троянда” Лесі Українки: психіатрія, біографія і сексуальність: із додатком: Леся Українка. „Крафт-Эбинг. Психиатрия.” *Виписки Слово і час*. 2021. № 1. С. 3-21.
23. Гундорова Т. Леся Українка: екзистенціалізм – християнство – фемінізм *Січ*. 1996. №8/9. С. 19-28.
24. Гундорова Т. „Одержима” Лесі Українки: любов до смерті (Liebestod) *Українка Леся. Драми та інтерпретації*. К.: Книга, 2011. С. 44-54.
25. Гундорова Т. Феміністична утопія Лесі Українки *Сучасність*. 1996. №5. С. 89-96.
26. Демська-Будзуляк Л. Драматургія Лесі Українки у дзеркалі епохи *Драма свободи в модернізмі: монографія*. К., 2009. С. 3-12.
27. Демська-Будзуляк Л. Драма розчарування: про драму Лесі Українки „На полі крові” *Драма свободи в модернізмі: монографія*. К., 2009. С. 125-128.
28. Денисюк І., Міщенко Л. Дивоцвіт. Джерела і поетика „Лісової пісні” Лесі Українки. Л., 1963. 93 с.
29. Дзюба І. Та, що пильнувала ватри (До 50-ої річниці з дня смерти Лесі Українки) *Українські вісті*. 1971. № 25. С. 2-3; 1971. № 27. С. 2-3.

30. Деравчук С. В. Лексико-тематична група епітетів на позначення найменувань Бога, святих у конфесійних текстах сучасної української мови *Українське мовознавство*. К., 2003. Вип. 26. С. 41-44.
31. Дзюбишина-Мельник Н. Ще один стиль української літературної мови *Культура слова*. 1994. № 45. С. 14–20.
32. Добосевич У. Релігійне письменство у формуванні української книжної мови XVI – першої половини XVII ст. *Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф., 5–6 жовт. 2000 р. Л.: Вид-во Львів. Богослов. Академії*, 2000. С. 353–361.
33. Донцов Д. Поетка українського рісорджімента (Леся Українка) Львів: Видавництво Донцових. З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка, 1922. 35 с.
34. Драй-Хмара М. Леся Українка. Життя й творчість. К.: ДВУ, 1926. 156 с.
35. Дудик П. Стилїстика української мови. К.: Академія, 2005. 368 с.
36. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К., 2000. 216 с.
37. Євшан М. Леся Українка *Критика. Літературознавство. Естетика* / упоряд., передм. та примітки Н. Шумило. К., 1998. С. 153-163.
38. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. К.: Довіра, 2006. 703 с.
39. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури. К., 1963. 229 с.
40. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій. К.: Факт, 2007. 638 с.
41. Задорожний В. До проблеми розвитку конфесійного стилю сучасної української літературної мови *Сучасна українська богословська*

термінологія: Від історичних традицій до нових концепцій: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Львів, 1998. С. 137-145.

42. Зеров М. Леся Українка Від Куліша до Винниченка: нариси з новітнього українського письменства. Київ: Культура, 1929. С. 95-128.

43. Іщук А. Леся Українка: критико-біографічний нарис. К.: Держлітвидав України, 1950. 116 с.

44. Караман О. С. Методика навчання української мови в гімназії: Навч. посібник для студентів вищих закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. С. 111-117.

45. Кармазіна М. С. Леся Українка. К.: Альтернативи, 2003. 416 с.

46. Ковалів П. Молитовник-Служебник – пам'ятка XIV століття. Нью-Йорк, 1960. 436 с.

47. Ковтун А. Інноваційні процеси в українській церковно-релігійній лексиці (на матеріалі художньої прози XX століття): дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2006. 274 с.

48. Кодак М. Долаючи драматизм життя: наукові розмисли над творчістю Лесі Українки; [упоряд. Л. С. Кодак ; передм. Л. З. Мороз: наук. ред. і кер. проекту М. І. Мартинюк]. Луцьк: Твердиня, 2016. 88 с.

49. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу. К.; Івано-Франківськ: Плай, 2004. 288 с.

50. Костенко А. Співачка досвітніх вогнів. К: Веселка, 1971. 223 с.

51. Коць Т. А. Українська лінгвістика другої половини XX століття про конфесійний стиль української літературної мови *Слово. Стиль. Норма: Збірник наукових праць, присвячених 65-річчю дня народження д. ф. н., проф. С. Я. Єрмоленко*. К., 2002. С.18-24.

52. Кудрявцев М. Євангеліє від Іуди: самовиправлення як самовідкриття (драматичний етюд Лесі Українки „На полі крові”) *Українська філологія: школи, постаті, проблеми*: зб. наук. праць Міжнародної конф., присвяченої 150-річчю від дня заснування каф. укр. словесності у Львівському у-ті (Львів, 23-25 жовтня 1998 р.) / [ред. кол.: Салига Т.(відп. ред.), Гарасим Я., Білоус М. та ін.]; Львівський нац. у-т ім. І. Франка. Львів, 1999. Ч. 1. С. 454-459.
53. Кулінська Л. Проза Лесі Українки. К., Вища школа, Вид-во при Київському ун-ті, 1976. 167 с.
54. Кухалашвілі К. П. Леся Українка – публіцист. К.: Дніпро, 1965. 248 с.
55. Лавринович Л. Сумнів як прокляття: до проблеми психології зради у драматичному діалозі Лесі Українки „На полі крові” *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. праць / Волинський наук.-дослідний ін-т Лесі Українки, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України; [редкол.: М. Жулинський, Л. Мірошніченко, М. Мірченко та ін.; упоряд. Н. Г. Сташенко]. Луцьк, 2010. Т. 6. С. 162-170.
56. Лесюк М. Мова і стиль українських перекладів Книги псалмів *Біблія і культура*: Збірник наукових статей. Чернівці, 2000. Вип. 2. С. 133-138.
57. Лук'янчук С. В. Епітет у конфесійному стилі сучасної української мови (функціонально-семантичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук. К., 2008. 20 с.
58. Мацюк З. Сакральна лексика як об'єкт вивчення в курсі української мови як іноземної *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип 506-508. С. 308-311.
59. Мацьків П. В. Концептосфера Бог в українському мовному просторі: Монографія. Дрогобич: Коло, 2007. 332 с.

60. Мацьків П. В. Кореференти Бога в сакральному дискурсі *Вісник Прикарпатського національного університету*. Ювілейний випуск на пошану 100-річчя від дня народження проф. Івана Ковалика. Філологія. Івано-Франківськ. Вип. 15-18. С. 311-314.
61. Мацьків П. В. Святе – священне – сакральне *Культура слова*. К., 2006. Вип. 66-67. С. 115-117.
62. Мацьків П. В. Українські переклади Біблії: семасіологічний аспект *Вісник Сумського державного університету*: Збірник наукових праць. Серія Філологічні науки. Суми, 2006. № 11 (95). С. 168-172.
63. Методика викладання української мови в середній школі: Навчальний посібник / І. С. Олійник, В. К. Іваненко, Л. П. Рожило, О. С. Скорик; За ред. І. С. Олійника. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Вища школа, 1989. С. 400-411.
64. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. К.: Обереги, 1992. 424 с.
65. Мірошніченко П. Трагедизація міфа про зраду („На полі крові” Лесі Українки) *Слово і час*. 2006. № 2. С. 3-8.
66. Міщенко Л. І. Леся Українка в літературному житті. К.: Дніпро, 1964. 264 с.
67. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ: Наукова думка, 1992. 632 с.
68. Мороз Т. В. Лексика перекладів книг Святого Письма у контексті розвитку української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX століття: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук. Чернівці, 2007. 20 с.
69. Музичка А. Драматична творчість Лесі Українки та її розуміння *Червоний шлях*. 1928. № 9-10. С. 84-102.

70. Музичка А. Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість / А. Музичка. [Б. м.]: Держ. вид-во України, 1925. 108 с.
71. Музичка А. М. Зеров. „Леся Українка: критично-біографічний нарис”: [рецензія] *Червоний шлях*. 1924. № 8-9. С. 345-348.
72. Навальна М. Лексика конфесійного стилю в нових функціонально-стилістичних виявах (на прикладі мови інтернет-видання „Українська правда” *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип 659-508. С. 14-17.
73. Наконечна Г. Українська богословська термінологія: характеристика системи *Християнство й українська мова*: матеріали наукової конференції / відп. ред. В. Німчук. – Львів, 2000. – С. 79-92.
74. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови. – К.: Наукова думка, 1992. – 416 с.
75. Німчук В. В. Українська мова – священна мова *Людина і світ*. 1992. № 11-12. С. 28-32.
76. Німчук В. В. Українська мова – священна мова *Людина і світ*. 1993. № 1. С. 35-58.
77. Німчук В. В. Українська мова – священна мова *Людина і світ*. 1993. № 10-12. С. 26-31.
78. Новікова Т. В. Історія церковнослов’янської мови на теренах України та її періодизація *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип 678. С. 146-149.
79. Осінчук Ю. В. Історія богослужбово-обрядової лексики української мови: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. К., 2008. 22с.
80. Павлова І. Г. Лексика конфесійного стилю *Дивослово*. 2001. № 1. С. 18-24.

81. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. – Львів: Світ, 1994. – 215 с.
82. Піддубна Н. В. Формування номенклатури назв релігійних споруд в українській мові: Дис. ... канд. філол. наук. Х., 2000. 208 с.
83. Пітин В. М. Особливості репрезентації сакральної лексики в українській та французькій лексикографії *Молодий вчений*. 2018. № 3.1 (55.1). С. 139-143.
84. Приходна Н. С. Особливості конфесійного стилю української мови *Культура народів Причорномор'я*. 2006. № 92. С. 37-39.
85. Приходько О. Драматична поема Лесі Українки „*На полі крові*” як об'єкт сценічної інтерпретації: інтермедіальний аналіз *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський зб. наук. праць молодих вчених ДДПУ імені Івана Франка / М-во освіти і науки України, ДДПУ ім. І. Франка, Рада молодих вчених ; [редкол.: М. П. Пантюк (гол. ред.), А. І. Душний, І. І. Дмитрів та ін.; ред.-упоряд.: М. П. Пантюк, А. І. Душний, І. М. Зимомря]*. Дрогобич, 2021. Вип. 42. Т. 2. С. 116-120.
86. Пуряєва Н. В. Словник церковно-обрядової термінології. Л.: Свічадо, 2001. 160 с.
87. Пуряєва Н. В. Формування української церковно-обрядової термінології (назви богослужбових предметів): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2001. 20 с.
88. Романов С. Драматична поема Лесі Українки „*На полі крові*” як християнська екзегеза і авторський апокриф *Слово і час*. 2011. № 4. С. 7-20.
89. Сверстюк Є. „*На полі честі*” *Собор у риштованні*. Париж-Балтімор, 1970. С. 106-112.

90. Семерин Х. Гендерні виміри єврейської теми у поезії Лесі Українки. [Архівовано 24 березня 2022 у Wayback Machine.] STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA, vol. VIII/2: 2020, pp. 97-105.
91. Симонова К. Українська мова в конфесійному письменстві (на матеріалі „Четьї” 1489 р.) Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. та інші. *Жанри і стилі в історії української літературної мови*. К.: Наукова думка, 1989. С. 56-78.
92. Скаб М. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: Монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
93. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові: Автореф. дис. ... доктора філол. наук. К., 2009. 32 с.
94. Скаб М. В., Скаб М. С. Функціонування лексеми душа в українському фольклорі *Мова та стиль українського фольклору: збірник наукових праць*. К., 1996. С. 5-11.
95. Скаб М. В. Християнське уявлення про душу людини крізь призму української мови *Християнство й українська мова: Матеріали наукової конференції*. Львів, 2000. С. 273-278.
96. Смирнів В. Етюд Юди Іскаріотського в поемі „На полі крові” Лесі Українки *Леся Українка 1871-1971: Збірн. праць на 100-річчя поетки*. Філадельфія, 1971. С. 233-242.
97. Сологуб Н. М. Біблійні образи в художній творчості І. Багряного *Мовознавство*. 1993. № 1. С. 43-47.
98. Струганець Л. Параметризація релігійної лексики в авторській інформаційній системі *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2010. Вип 509-511. С. 204-213.

99. Сулима В. І. Біблія і українська література: навчальний посібник. К.: Освіта, 1998. 400 с.
100. Тимошик Г. Типологія біблійних порівнянь (на матеріалі перекладу Святого Письма П. Куліша та І. Пулюя) *Християнство й українська мова: Матеріали наук. конф.*. Л., 2000. С. 471-477.
101. Тодор О. Конфесійна лексика у мові періодики *Культура слова*. 2001. Вип. 59. С. 77-78.
102. Українка Леся На полі крові // Драматичні твори. Прозові твори. К., 1951. С. 124-144.
103. Франко І. Леся Українка // Зібрання творів: У 50 томах. К.: Наукова думка, 1981. Т. 31. С. 254-274.
104. Шевченко Л. Л. Біблія і становлення української літературної мови *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 56-61.
105. Шевченко В. М. Словник-довідник з релігієзнавства. К.: Наукова думка, 2004. 557 с.
106. Яблонська О. Леся Українка. Її життя, громадська діяльність і поетична творчість *Леся Українка і сучасність*: зб. наук. пр. Т. 4, кн. 2. Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. С. 487-516.
107. Яремчук С. Вивчення сакральної та богословської термінології на заняттях з української мови як іноземної *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2011. Вип. 6. С. 117-120.